

PUHEEN- JA KIELENTUTKIMUKSEN KENTÄLTÄ

Koonnut Mari Honko

Tutkimuksen kohteena vuorovaikutuksen käytänteet ja keinot

Yksinpärjäämisen kulttuuri on Suomessa vahva. Itsenäisyys ja riippumattomuus koetaan tärkeiksi arvoiksi, eikä tämä koske pelkästään Suomen valtiota ja suomalaista yhteiskuntaa vaan myös perheitä ja yksilöitä (esim. Okker 2017; Roskam ym., 2021). Puheen ja kielentutkimuksen kentällä yksilönäkökulman korostuminen näkyy myös soveltavan kielentutkimuksen perinteessä.

Kielenhallintaa ja kielenoppimisen prosesseja on usein tarkasteltu erityisesti yksilön taitojen ja toiminnan näkökulmasta. Tämä on perusteltua vaikkapa silloin, kun pyritään selvittämään tyyppillisen kielenkehityksen kulkuja, kehittämään diagnostiikkaa ja arvioimaan kielellisen tuen tarpeita tai kohdentamaan tukea oikein. Kääntöpuolena kielen vuorovaikutuksellinen luonne on voinut jäädä syrjään ja kielitaidon rakentuminen yhteistyössä, osana erilaisissa ryhmissä ja yhteisöissä toimimista, vähemmälle huomiolle.

Korona-aika konkretisoi monin tavoin sekä yksinpärjäämisen tarpeita että mahdollisuuden. Fyysisen etäisyyden pitämisen pakko on osoittanut, että vuorovaikutuskumppaneita ja yhdessä toimimista tarvitaan silloinkin, kun toisen ihmisen saavuttaminen on vaikeaa tai se edellyttää uusia keinoja. Pelkkä vuorovaikutusyhteys ei vielä takaa vuorovaikutuksen tavoitteiden saavuttamista, kuten yhteisymmärryksen syntymistä, mutta se luo mahdollisuuden tulla kuulluksi ja tukeutua toisiin ihmisiin.

Yksi keskeisistä vuorovaikutuksen funktioista ja toiseen nojautumisen kielellisistä mahdollistajista on pyytäminen. Pyyntöjä käytetään – ja tarvitaan – tiuhaan hyvin monenlaisissa vuorovaikutustilanteissa elämän eri vaiheissa. Pyyntöjen esittämisen tavoissa on kuitenkin vaihtelua sekä kielten välillä että niiden sisällä. Tuuli Holttinen (2020) syventyi pyytämisen kielellisiin keinoihin väitöstudiossaan, joka käsitteli suomenkielisten ranskanoppijoiden tuottamia pyyntöjä (ks. myös Isosävi, 2020). Tutkija tarkasteli pyytämistä osana pragmaattista osaamista eli kielen käyttötaitoa. Tutkimus osoitti, että pyyntöjä ei opita lineaarisesti tai kaikkia pyyntöjä samojen kehityskulkujen mukaan. Kielenoppijoiden pyynnöt ovat Holttisen aineistossa kuitenkin usein suorempia kuin äidinkielisten puhujien, ja toisaalta aineiston edistyneet kielenoppijat pohjustivat ja perustelivat pyyntöjä enemmän kuin ranskaa äidinkielenään puhuvat.

Koska pyytämisen oppimisessa on kyse monisäikeisestä ja monenlaista vaihtelua sisältävästä ilmiöstä, tilanteeseen sopivaa pyytämisen tapaa ei voi opiskella tarkkarajaisina listoina tai ottaa haltuun kerralla. Esimerkiksi pyyntöihin liittyvä kohteliaisuuden ilmaiseminen on sidoksissa kieleen ja kulttuuriin. Lisäksi niihin vaikuttavat muun muassa tilanteelle ominaiset rekisteri- ja tyylipiirteet sekä yksilön persoona ja se, miten vuorovaikutukseen osallistujat ovat virittäytyneet tilanteeseen ja miten he reagoivat sen kuluessa. Holttisen (2020) tutkimuksen aineistona toimivat autenttisten vuorovaikutustilanteiden sijaan kuvitteellisiin tilanteisiin tuotetut ilmaukset sekä haastattelut, joissa osallistujat pohtivat tilanteissa tekemiään valintoja. Jatkossa olisikin tarpeellista saada tietoa siitä, miten testitilanteessa tuotetut pyynnöt ja niihin reagointi vastaavat todellisia kielenkäyttötilanteita ja kuinka tietoa pyytamisestä sekä pyyntöjen ympärille rakentuvasta keskusteluvuorovaikutuksesta kannattaa hyödyntää kielenopetuksessa.

Vaikka avun pyytämisen funktio on arkipäiväinen, hädän hetkiin se kiinnittyy erityisen voimakkaasti. Lauri Tavi (2020) selvitti tutkimuksessaan stressinalaisen puheen prosodisia piirteitä suomenkielisten hätäpuheluiden aikana. Osatutkimuksissa etsittiin stressi-indikaattoreita, joiden avulla stressaantuneet hätäpuheluiden soittajat voitaisiin erottaa emotionaalisesti neutraaleista soittajista. Lisäksi tarkasteltiin itsetuhoisen soittajan puheen muutoksia keskusteluvuorovaikutuksen aikana. Tutkimus antaa näyttöä siitä, että jo yksittäisen vokaalin muutokset, tutkitussa aineistossa erityisesti vokaalin /i/ muutokset, sekä puheessa esiintyvän narinan määrä auttavat puhujan hädänalaisuuden profiloinnissa. Lisäksi kävi ilmi, että keskustelukumppanina toimivan hätäkeskuspäivystäjän puhe voi vaikuttaa itsetuhoisen puhujan puheen piirteisiin. Tämä tulee tutkijan mukaan huomioida esimerkiksi puheääneen perustuvissa psykologisissa arviointimalleissa.

Usean asian yhtäaikaista suorittamisesta on tullut osa nykypäivän toimintakulttuuria sekä perheissä että työssä, mitä yhteiskunnan digitalisoitumisen osaltaan ruokkii. Antti Kamunen (2020) tutki väitöskirjassaan multimodaalisia käytänteitä, joilla vuorovaikutustilanteeseen osallistujat jäsentävät samanaikaisia toimintoja. Lisäksi hän tarkasteli, miten osallistujat ilmentävät vuorovaikutustilanteissa eri toimintojen välistä hierarkkisuuutta. Kamunen käytti aineistonaan kodin ja työpaikkojen arkikeskusteluja, joita tutki videotallenteiden avulla keskusteluanalyysin keinoin. Tutkimuksen aineisto oli monikielinen, mutta tutkimuksessa ei pyritty kielten väliseen vertailuun.

Kamunen (2020) havaitsi, että keskusteluun osallistujat osoittavat tiettyjen toimintojen tai toimintalinjojen priorisointia useilla erilaisilla kehollisilla vuorovaikutuskeinoilla, kuten katseella, keholla ja käsillä, kohdentaen näitä yhdestä toiminnosta toiseen. Tutkijan mukaan priorisointia selittää kahden samanaikaisen toimintalinjan ylläpitämisen ongelmallisuus. Lisäksi priorisoinnilla voi olla vuorovaikutuksellinen tehtävä, sillä sen avulla voidaan ohjata vuorovaikutuskumppanin huomiota tiettyyn toimintaan. Kamunen mukaan priorisoinnin osoittaminen on toimijan kannalta kannattavaa, koska se mahdollistaa vuorovaikutuskumppanin vastaantulon tilanteessa. Kun muut osallistujat tunnistavat tietyn toimintalinjan priorisoinnin, he muokkaavat omaa toimintaansa niin, että aloitteen tekijä pystyy muuttamaan toimintalinjat peräkkäisiksi – ja siten mahdollisesti suoriutumaan toiminnasta paremmin.

Karita Suomalainen (2020) puolestaan tutki arkikeskusteluja keskittyen yksikön 2. persoonan käyttötapoihin sekä siihen, miten erilaiset käytöt vaikuttavat vuorovaikutuksen kulkuun. Kaikkiaan noin 30 tuntia keskustelupuhetta sisältävässä aineistossa osa yksikön 2. persoonan käytöstä oli aiempaa tutkimusta tukien selkeästi joko puhuteltavaan viittaavaa tai avoimempaa, yksittäistä puhuteltavaa laajemman kuulijajoukon aktivoivaa tai asiainiloja yleistävää käyttöä. Osa käytöstä puolestaan oli kiteytyntä (*tietsä*) tai jäi monitulkintaiseksi. Kaikissa käytöissään yksikön 2. persoonana kuitenkin rakensi keskusteluun dialogisuutta implikoimalla tavalla tai toisella vastaanottajuutta. Erilaiset käytöt mahdollistivat vuorovaikutustilanteen osallistumiskehikon säätelyn ja olivat tyyppillisiä tilanteissa, joissa keskustelun osanottajat pyrkivät selvittämään omaa osallisuuttaan vuorovaikutuksen kulussa muille. Tutkimus osoittaa, että yksikön 2. persoonan erityyppisten käyttöjen tulkinnassa tarvitaan vuorovaikutuksen toiminnallisen kontekstin huomioimista.

Yksilö voi ratkaisevasti sujuvoittaa tai estää vuorovaikutuksen kulkua, mutta sujuva vuorovaikutus ei ole yksilösuoritus vaan edellyttää aina myös puhelukumppanin huomioimista. Pauliina Peltonen (2020) selvitti tutkimuksessaan vieraskielisen puheen sujuvuutta ja sujuvuuden ylläpitämistä englannin- ja suomenkielisissä puheaineistoissa. Tutkimus osoitti, että puheen sujuvuus lisääntyy kielitaidon kehittyessä mutta on yhteydessä myös puhujan sujuvuuteen äidinkielessään. Tutkitussa aineistossa puhevuorovaikutuksen sujuvuutta rakensivat ennen kaikkea vuorojen väliset tauot

(*temporaalinen sujuvuus*) sekä se, miten vuorovaikutuksen osapuolet loivat vuorovaikutukseen koheesiota huomioimalla toistensa vuoroja. Koheesion keinoista keskeisimmiksi tarkentuivat keskustelukumppanin puheen toistaminen sekä vuorojen täydentäminen.

Peltosen (2020) tutkimuksella on annettavaa kielten opetukseen ja arviointiin. Tulosten perusteella esimerkiksi puheen sujuvuuden arviointiin vaikuttaa se, arvioidaanko yksin tuotettua monologi- maista puhetta vai puhetta osana keskusteluvuorovaikutusta. Tutkija esittää, että puheen sujuvuutta tarkasteltaessa tuleekin huomioida myös sen vuorovaikutteinen luonne eli ilmeneminen todellisissa keskustelutilanteissa. Lisäksi hän kannustaa ottamaan huomioon puhujan äidinkielen vaikutuksen vieraan kielen sujuvuuteen. Aina, esimerkiksi *high stakes* -arvioinnissa, tämä ei ole mahdollista, mutta opetuksen yhteydessä arviointi voi olla kokonaisvaltaisempaa ja myös oppijan yksilöllinen puhetyyli luonteva osa niin formatiivista kuin summatiivistakin arviointia.

Karttuva kielitaito lisää vuorovaikutuksen mahdollisuuksia, mutta vuorovaikutuksen onnistuminen ei edellytä täydellistä ilmaisua. Henna Heinonen (2020) selvitti väitöskirjassaan ääntämisen vaikutusta ruotsinoppijoiden tuottaman puheen ymmärrettävyyteen. Luetun tekstin ymmärrettävyyteen ja kuulijalta vaadittuun ponnisteluun vaikuttivat tutkitussa joukossa etenkin lausepainon sekä äänneiden onnistuneisuus. Tutkimuksen perusteella ääntämisen ei kuitenkaan tarvitse olla virheetöntä ollakseen täysin ymmärrettävää. Heinosen tutkimuksesta voi lukea lisää myös tässä numerossa julkaistavasta lektiosta.

Hanna Limatius (2020) lähestyi vuorovaikusta hyvin toisentyyppisen tutkimusasetelman kautta. Limatius tutki kielellisiä ja diskursiivisia käytänteitä pluskokoisten muotibloggaajien verkkoyhteisössä. Blogitekstien lisäksi aineisto koostui bloggaajille suunnattujen kyselyjen vastauksista. Limatiuksen tutkimus osoittaa, että näinkin rajatun genren sisällä on runsaasti vaihtelua niin käsitellyissä sisällöissä ja kielellisen ilmaisun keinoissa kuin kirjoittamisen syissäkin. Osa aineiston bloggareista on omaksunut selkeän aktivistiroolin pluskokoisena toimijana muotialalla, kun taas osa samaistuu muotibloggaajien valtavirtaan. Tutkija korostaa, että marginalisoitujen ryhmien tutkimisessa on tärkeää yhdistää erilaisia aineistoja ja menetelmiä sekä huomioida ryhmän sisäiset eroavaisuudet ja kerrostuneisuuden. Tutkimus on tehty brittimedian kontekstissa, mutta se tarjoaa sisällöllistä tukea ja metodisia välineitä marginalisoitujen ryhmien ja verkkomedian tutkimiseen kielestä ja kulttuurista riippumatta.

LÄHTEET

- Heinonen, H. (2020). *Uttal och dess begriplighet i finskspråkiga gymnasisters L2-svenska*. Väitöskirja. Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8325-3>
- Holttinen, T. (2020). *Le développement des requêtes en langue étrangère – Comparaison entre le français L2, le finnois L1 et le français L1*. Väitöskirja. Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6757-6>
- Isosävi, J. (2020). Tuuli Holttisen väitös 26.11.2020. Blogikirjoitus. Saatavilla: <https://johanna.isosavi.com/tuuli-holttisen-vaitos-26-11-2020/>
- Kamunen, A. (2020). *Busy embodiments: The hierarchisation of activities in multiactivity situations*. Väitöskirja. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 176. Humanistinen tiedekunta, Oulun yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:isbn:9789526224909>
- Limatius, H. (2020). *Communities of empowerment: Exploring the discourse practices of plus-size fashion bloggers*. Väitöskirja. Tampere University Dissertations 226. Informaatioteknologian ja viestintätieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1489-7>
- Okker, A.-M. (2017). *Suomalaisten vanhemmuuspuhe ja koululaisten yksinäinen arki*. Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201703271358>
- Peltonen, P. (2020). *Individual and interactional speech fluency in L2 English from a problem-solving perspective: A mixed-methods approach*. Väitöskirja. Annales Universitatis Turkuensis B Humaniora 517. Humanistinen tiedekunta, Turun yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8137-3>
- Roskam, I., Aguiar, J., Akgun, E., Arikan, G., Artavia, M. ym. (2021). Parental burnout around the globe: A 42-country study. *Affective Science*, 2, 58–79.
- Suomalainen, K. (2020). *Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja C 499, Scripta lingua Fennica edita. Turun yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8238-7>
- Tavi, L. (2020). *Prosodic cues of speech under stress: Phonetic exploration of Finnish emergency calls*. Väitöskirja. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, 154. Humanistinen tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3403-1>